

אינהאַלט

1	דער אוצר / שלום-עליכם
3	ווען איך בין רויטשילד / שלום-עליכם
7	אויב נישט נאָך העכער / י. ל. פרץ
13	טאַמאַרע די הויכע / אַברהם קאַרפּינאַוויטש

שלום-עליכם

דער אוצר

אף יענער זייט באַרג, הינטערן אַלטן בית-המדרש, געפינט זיך אַן אוצר.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
נאָר קומען צום אוצר איז נישט אַזוי גרינג. אַז אַלע יידן אין שטעטל
וועלן לעבן בשלום, און וועלן זיך נעמען אַלע אים זוכן, דעמאָלט וועט
מען אים געפינען.

אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
און אַז אַלע יידן וועלן לעבן צופרידן, עס וועט נישט זיין קיין קנאה באַ
יידן, קיין שנאה, קיין קריג, קיין לשון-הרע, קיין רכילות, און מע וועט
זיך נעמען אַלע, וועט מען אָפּזוכן דעם אוצר, און אַז נישט — וועט ער
אַריין טיף-טיף אין דער ערד אַריין...

אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל, און מע האָט אָנגעהויבן
זיך צו שפּאַרן און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך,
צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס ווייטער אַלץ מער, אַלץ שטאַרקער,
און אַלץ איבערן אוצר. דער האָט געזאָגט: ער דאַרף זיין דאָ, דער האָט
געזאָגט: דאָרטן, — און מען האָט נישט אויפֿגעהערט זיך צו שפּאַרן און
איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו
קריגן זיך, וואָס ווייטער אַלץ מערער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן
אוצר — און דער אוצר... האָט געזונקען אַלץ טיפֿער און טיפֿער אין דער
ערד אַריין.

שלום-עליכם

ווען איך בין רויטשילד א מאנאָלאָג פֿון אַ פּתּרילעווקער מלמד

— ווען איך בין רויטשילד, — האָט זיך צעלאָזט אַ כּתּרילעווקער מלמד איינמאָל אין אַ דאָנערשטיק, בעת די רביצין האָט אים געמאָנט אָף שבת און ער האָט נישט געהאַט, — אוי, ווען איך זאָל זיין רויטשילד! טרעפּט, וואָס איך טו? ראשית חכמה, פֿיר איך איין אַ מינהג, אַז אַ ווייב זאָל תמיד האָבן באַ זיך אַ דרייערל, בכדי זי זאָל פֿאַרשפּאַרן דולן אַ ספּאַדיק, אַז סע קומט דער גוטער דאָנערשטיק און ס'איז נישטאָ אָף שבת... והשנית, קויף איך אויס די שבתדיקע קאַפּאַטע, אָדער ניין — דעם ווייבס קעצענעם בורגס — לאָז זי אויפֿהערן פּיקן אין קאַפּ אַריין, אַז ס'איז איר קאַלט! און קויף אַוועק איך די דאָזיקע שטוב אינגאַנצן מיט אַלע דריי חדרים, מיט דער קאַמער, מיט דער שפּיזאַרני, מיטן קעלער, מיטן בוידעם, מיט הכל בכל מכל פֿלעקל — לאָז זי נישט זאָגן, אַז ס'איז איר ענג; נאָ דיר אַוועק צוויי חדרים, קאָך דיר, באַק דיר, וואָש דיר, בראַק דיר, און לאָז מיר צורו, איך זאָל קענען קנעלן מיט מיינע תלמידים מיט אַ ריינעם קאַפּ! נישטאָ קיין דאגות פרנסה, מע באַדאַרף נישט קלערן, וואו נעמט מען אָף שבת — מחיה נפשות! די טעכטער אַלע חתונה געמאַכט, אַראָפּ אַ האָרב פֿון די פלייצעס — וואָס פֿעלט מיר? הייב איך מיר אָן אַרומקוקן אַביסל אָף דער שטאָט. דאָס ערשטע בין איך מנדר אַ נייעם דאָך אַפֿן אַלטן בית־המדרש, לאָז אויפֿהערן קאַפּען אַפֿן קאַפּ, בשעת יידן דאָוונען; און, להבדיל, דאָס מרחץ בוי איך איבער אַפּסניי. וואָרעם נישט היינט־מאַרגן — עס וועט דאָרט מוזן זיין אַן אומגליק, חס ושלום, טאַמער פֿאַלט דאָס אויס אַקוראַט בשעת נשים באַדן זיך. און וויבאַלד דאָס באַד, מוז מען שוין דעם הקדש

אָוודאי צעוואָרפֿן און אנדערשטעלן אַ „ביקור-חולים“, אָבער טאַקע וואָס
אַ ביקור-חולים הייסט, מיט בעטלעך, מיט אַ דאַקטאָר, מיט רפואות, מיט
ייכלעך אַלע טאָג פֿאַר די חולים, ווי עס פֿירט זיך אין לייטישע שטעט.
און אַ „מושב-זקנים“ שטעל איך אַוועק, אַלטע יידן לומדים זאָלן זיך נישט
וואָלגערן אין בית-המדרש באַ דער הרובע, און אַ חבֿרה „מלביש-ערומים“,
אַרעמע קינדער זאָלן נישט אַרומגיין, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט די
פּופּקעס אין דרויסן, און אַ חבֿרה „גמילות-חסדים“, אַז איטלעכער ייד, סײַ
אַ מלמד, סײַ אַ בעל-מלאָכה, סײַ אַ סוחר אפֿילו זאָל פֿאַרשפּאַרן צאָלן
פּראָצענט, נישט דאָרפֿן פֿאַרמשכונען דאָס העמד פֿונעם לייב, און אַ חבֿרה
„הכנסת-כלה“, אַז וואו ערגעץ אַן אַרעם מיידל, נעבעך אַ דערוואַקסענע,
זאָל מען זי אויסקליידן, ווי עס געהער צו זיין, און חתונה מאַכן, און נאָך
כדומה אַזעלכע חבֿרות פֿיר איך איין באַ אונדז אין כּתרילעווקע... נאָר
וואָס איז שייך עפעס דווקא נאָר באַ אונדז אין כּתרילעווקע? אומעטום,
וואו עס געפֿינען זיך נאָר אחינו בני ישראל, פֿיר איך איין אַזעלכע חבֿרות,
אומעטום, אַף דער גאַנצער וועלט! און בכדי עס זאָל זיך פֿירן מיט אַ
סדר, ווי עס געהער צו זיין — טרעפֿט, וואָס טו איך? מאַך איך אַף אַלע
חבֿרות איין חבֿרה אַ גרויסע, אַ צדקה-גדולה-חבֿרה, וואָס גיט אַכטונג
אַף אַלע חבֿרות, אַף אַלע יידן. דאָס הייסט, אַף דעם כלל ישראל, אַז
יידן זאָלן אומעטום האָבן פרנסה און לעבן אין אַחדות און זאָלן זיצן אין
די ישיבֿות און לערנען: חומש מיט רש״י, מיט גמרא, מיט תּוספֿות, מיט
מהרש״א, מיט אַלע שבע חכמות און מיט אַלע שבעים לשון, און אַף אַלע
ישיבֿות זאָל זיין איין ישיבֿה אַ גרויסע, אַ יידישע אַקאַדעמיע, אין דער
ווילנע געוויינטלעך, וואָס פֿון דאָרטן זאָלן אַרויסגיין די גרעסטע לומדים
און חכמים אין דער וועלט, און אַלצדינג זאָל זיין אומזיסט, „על חשבון
הגבֿיר“, אַף מײַן קעשענע, און אַלצדינג זאָל זיך פֿירן מיט אַ סדר און מיט
אַ פּלאַן, עס זאָל נישט זיין קיין „גיבֿמיר-נאָ-דיר-כאַפֿ-לאַפֿ“, און אַלע
זאָלן אין זינען האָבן נאָר טובֿת-הכלל!... און בכדי מע זאָל קענען טראָגן
אַפֿן קאַפּ דעם „כלל“ — וואָס דאָרף מען? דאָרף מען באַוואַרענען דעם
„פרט“. און מיט וואָס קען מען באַוואַרענען דעם פרט? געוויינטלעך, מיט
פרנסה; וואָרעם פרנסה, הערט איר, דאָס איז דער רעכטער עיקר; אַן פרנסה
קען נישט זיין קיין אַחדות; איבערן שטיקל ברויט, מישטיינס געזאָגט, איז
איינער דעם אַנדערן יורד לחייו, קאַפּאַל יענעם קוילען, סמען, הענגען!...
אַפֿילו די שונאי ישראל, אונדזערע המנס פֿון דער גאַנצער וועלט, מיינט
איר, וואָס האָבן זיי צו אונדז? גאַרנישט. נאָר צוליב פרנסה. זיי זאָלן

האַבן פרנסה, וואָלטן זיי גאָר אַזוי שלעכט נישט געווען. פרנסה ברענגט צו קנאה, קנאה ברענגט צו שנאה, און דערפֿון, רחמנא ליצול, נעמען זיך אַלע צרות אָפּ דער וועלט, אַלע אומגליקן, נישט דאָ געדאַכט, מיט אַלע רדיפֿות, מיט אַלע הריגות, מיט אַלע רציחות און מיט אַלע מלחמות... אוי, די מלחמות, די מלחמות! דאָס איז, הערט איר, גאָר אַ שחיטה פֿאַר דער וועלט! ווען איך בין רויטשילד, מאַך איך אויס מלחמות, אָבער טאַקע לחלוטין אויס!

וועט איר דאָך פֿרעגן: וויאָזוי? נאָר מיט געלט. דהיינו? איך וועל עס אייך געבן צו פֿאַרשטיין מיט אַ שכל: למשל, צוויי מלוכות צעאָמפערן זיך איבער אַ נאַרישקייט דאָרט, אַ שטיקל ערד, וואָס איז ווערט אַ שמעק טאַביקע; „טעריטאָריע“ הייסט עס באַ זיי. די מלוכה זאָגט, אַז די טעריטאָריע איז איר טעריטאָריע, און די מלוכה זאָגט: „ניין, ס'איז מיין טעריטאָריע“. מששת ימי בראשית, הייסט עס, האָט גאָט באַשאַפֿן אַט דאָס שטיקל ערד פֿון איר כבוד וועגן. קומט צוגיין אַ דריטע און זאָגט: „איר זייט ביידע בהמות; די טעריטאָריע איז אַלעמענס טעריטאָריע, אַ רשות הרבים הייסט עס“. הקיצור, טעריטאָריע אַהער, טעריטאָריע אַהין, מע „טעריטאָריעט“ אַזוי לאַנג, ביז מע הייבט אָן שיין פֿון ביקסן און האַרמאַטן, און מענטשן קוילען זיך איינס דאָס אַנדערע ווי די שאַף, און בלוט, בלוט גיסט זיך אַזוי ווי וואַסער.

אָבער אַז איך קום צו זיי לכתחילה און זאָג זיי: „שאַט, ברידערלעך, לאַזט אייך דינען. אין וואָס גייט דאָ באַ אייך, אייגנטלעך, דער גאַנצער סכסוך? מע פֿאַרשטייט דען נישט איינער מיין? איר מיינט נישט אַזוי די הגדה, ווי די קניידלעך. טעריטאָריע איז דאָך באַ אייך נאָר אַן אויסרייד; דער עיקר איז דאָך באַ אייך יענע מעשה, פעטי־מעטי, קאַנטריבוציע! און וויבאַלד לשון קאַנטריבוציע — צו וועמען קומט מען אָן מיט אַ הלוואה? צו מיר, צו רויטשילדן הייסט עס. אַמער, ווייסט איר וואָס? נאָ דיר, ענגלענדער מיט די לאַנגע פֿיס און מיט די קעסטלדיקע הויזן, אַ מיליאַרד! נאָ דיר, נאַרישער טערק מיט דער רויטער יאַרמלקע, אַ מיליאַרד! נאָ דיר, מומע רייזל, אויך אַ מיליאַרד, ממה־נפֿשך, גאָט וועט אייך העלפֿן, וועט איר מיר אָפּצאָלן מיט פראַצענט, נישט חלילה קיין גרויסן פראַצענט, פֿיר אַדער פֿינף לשנה, איך וויל אָפּ אייך נישט רייך ווערן“...

פֿאַרשטייט איר שוין? אי איך האָב געמאַכט אַ געשעפֿט, אי מענטשן הערן אויף צו קוילען איינס דאָס אַנדערע, ווי די אָקסן, אומזיסט און אומנישט. און וויבאַלד אויס מלחמות, היינט צו וואָס באַדאַרף מען

דאָס כלי-זין, מיטן חיל, מיט אַלע זיבעצן זאַכן, מיטן גאַנצן טאַרעראָם?
אָף תשעה ניינציק כפרות! און וויבאַלד אויס כלי-זין, אויס חיל, אויס
טאַרעראָם, איז דאָך אויס שנאה, אויס קנאה, אויס טערק, אויס ענגלענדער,
אויס פֿראַנצויז, אויס ציגיינער, אויס ייד, להבדיל — די גאַנצע וועלט
באַקומט גאָר דעמאָלט אַן אַנדער פנים, ווי אין פסוק שטייט באַ אונדז
געשריבן: „והיה, און עס וועט זיין, ביום ההוא, דאָס הייסט, אַז משיח
וועט קומען!“... (שטעלט זיך אָפּ).

און אפשר, האָ? ... ווען איך בין רויטשילד, קען זיין, אַז איך בין גאָר
מבטל דאָס געלט. אויס געלט! וואָרעם, לאָמיר זיך נישט נאָרן, וואָס איז
דען געלט? — געלט איז דאָך, אייגנטלעך, נאָר אַ הסכם, אַן איינגערעדטע
זאָך, מע האָט גענומען אַ שטיקל פאַפיר, אַוועקגעשטעלט אַ צאָצקע און
אַנגעשריבן: „טרי רובליא סערעבראָם“. געלט, זאָג איך אייך, איז נישט
מער ווי אַ יצר-הרע, אַ תאוה אַזעלכע, איינע פֿון די גרעסטע תאוות,
וואָס אַלע ווילן דאָס און קיינער האָט דאָס נישט... אַבער
אַז סע זאָל לחלוטין גאָר נישט זיין קיין שום געלט אָף דער וועלט, וואָלט
דאָך דער יצר-הרע נישט געהאַט וואָס צו טאָן, און די תאוה וואָלט נישט
געווען קיין תאוה. איר פֿאַרשטייט, צי ניין? איז וואָס? איז דאָך די
קשיא, וואו וואָלטן דעמאָלט נעמען יידן אָף שבת? (פֿאַרטראַכט זיך אָף
אַ וויילע). איז דער תירוץ: למאי וואו וועל איך איצט ער נעמען אָף
שבת?...

י. ל. פרץ

אויב נישט נאך העכער א חסידישע דערציילונג

און דער נעמיראָווער פֿלעגט סליחות־ציט יעדן פֿרימאָרגן נעלם ווערן,
פֿאַרשווינדן!

מען פֿלעגט אים נישט זען אין ערגעץ: ניט אין שול, ניט אין ביידע
בתי־מדרשים, נישט באַ אַ מנין, און אינדערהיים אודאי און אודאי נישט.
די שטוב איז געשטאַנען אָפֿן. ווער עס האָט געוואָלט, איז אַריין און
אַרויסגעגאַנגען; געגנבעט באַם רבין האָט מען נישט. אָבער קיין לעבעדיק
באַשעפֿעניש איז אין שטוב נישט געווען.

וואו קען זיין דער רבי?

וואו זאָל ער זיין? מן הסתם אין הימל! ווייניק געשעפֿטן האָט אַ רבי
פֿאַר ימים־נוראים צו פֿאַרזאָרגן? יידעלעך, קיין עין־הרע, דאַרפֿן פרנסה,
שלום, געזונט, גוטע שידוכים, ווילן גוט און פֿרום זיין, און די זינד זענען
דאָך גרויס, און דער שטן מיט זיינע טויזנט אויגן קוקט פֿון איין עק וועלט
ביז דער צווייטער, און ער זעט, און פֿאַרקלאַגט, און מסרט... און — ווער
זאָל העלפֿן, אַז נישט דער רבי?

אַזוי האָט דער עולם געטראַכט.

איינמאָל איז אָבער אָנגעקומען אַ ליטוואַק, לאַכט ער! איר קענט דאָך
די ליטוואַקעס: פֿון מוסר־ספרים האַלטן זיי ווייניק, דערפֿאַר שטאַפֿן זיי
זיך אָן מיט ש"ס ופוסקים. ווייזט דער ליטוואַק אַ בפֿירושע גמרא — די
אויגן שטעכט ער אויס. אפֿילו משה רבינו, ווייזט ער, האָט באַם לעבן
נישט געקאָנט אַרויף אָפֿן הימל, נאָר געהאַלטן זיך צען טפֿחים אונטערן
הימל! נו, גיי שפֿאַר זיך מיט אַ ליטוואַק!

— וואו־דען קומט אַהין דער רבי?
— מײן דאָגה! — ענטפֿערט ער און ציט מיט די אַקסל, און תוך כדי
דבור (וואָס אַ ליטוואַק קען!) איז ער זיך מישב, צו דערגיין די זאך.

נאָך דעמזעלבן פֿאַרנאכט, באַלד נאָך מעריב, גנבעט זיך דער ליטוואַק
צום רבין אין חדר אַרײַן, לייגט זיך אונטערן רבינס בעט און ליגט. ער
מוז אָפּוואַרטן די נאַכט און זען, וואו דער רבי קומט אַהין, וואָס ער טוט
סליחות־צייט.

אַן אַנדערער וואָלט אפֿשר איינגעדערעמלט און פֿאַרשלאָפֿן די צייט; אַ
ליטוואַק טוט זיך אָן עצה: לערנט ער זיך אויסנווייניק אַ גאַנצע מסכתא!
איך געדענק שוין נישט, חולין צי נדרים!
פֿאַרטאָג הערט ער, ווי מען קלאַפט צו סליחות.

דער רבי איז שוין נישט געשלאָפֿן אַ צייט. ער הערט אים שוין אַ גאַנצע
שעה קרעכצן.

ווער עס האָט געהערט דעם נעמיראָווער קרעכצן, ווייס, וויפֿיל צער
פֿאַר כל ישראל, וויפֿיל יסורים עס האָט געשטעקט אין זײַן יעדן קרעכצן...
די נשמה פֿלעגט אויסגיין, הערנדיק דאָס קרעכצן! אַ ליטוואַק האָט דאָך
אַבער אַן אייזן האַרץ, הערט ער צו און ליגט זיך ווייטער! דער רבי ליגט
זיך אויך: דער רבי, זאָל לעבן אַפֿן בעט, דער ליטוואַק אונטערן
בעט.

דערנאָך הערט דער ליטוואַק, ווי די בעטן אין הויז הייבן אָן סקריפען...
ווי די בני־בית כאַפֿן זיך אַרויס פֿון די בעטן, ווי מען מורמלט אַ יידיש
וואָרט, מען גיסט וואַסער אָפֿ די נעגל, עס קלאַפֿן אָפֿ און צו די טירן...
דערנאָך איז דער עולם אַרויס פֿון שטוב, עס ווערט ווייטער שטיל און
פֿינצטער, דורכן לאַדן שײַנט קוים אַרײַן אַ קליין ביסל ליכט פֿון דער
לבנה...

מודה האָט ער געווען, דער ליטוואַק, אַז ווען ער איז געבליבן איינער
אַליין מיטן רבין, איז אים באַפֿאַלן אָן אימה. די הויט איז שוין אים
אויפֿגעלויפֿן פֿאַר שרעק, די וואַרצלען פֿון די פאות האָבן אים געשטאָכן
אין די שלייפֿן ווי די נאָדלען.

א קלייניקייט: מיטן רבין, און סליחות־צייט, פֿאַרטאָג, אַליין אין שטוב!...
א ליטוואַק איז דאָך אַבער איינגעשפּאַרט, ציטערט ער ווי אַ פֿיש אין
וואַסער און ליגט.—

ענדלעך, שטייט דער רבי, זאָל לעבן, אָף...
פֿריער טוט ער, וואָס אַ ייד דאַרף טאָן... דערנאָך גייט ער צו דעם
קליידער־אַלמער און נעמט אַרויס אַ פעקל... עס באַווייזן זיך פּויערשע
קליידער: לייזונטנע פלודערן, גרויסע שטיוול, אַ סיערמיענגע, אַ גרויס
פוטערן היטל מיט אַ ברייטן לאַנגן לעדערנעם פּאַס, אויסגעשלאָגן מיט
מעשענע נעגעלעך.

דער רבי טוט עס אָן...
פֿון דער קעשענע, פֿון סיערמיענגע, שטאַרצט אַרויס אַן עק פֿון אַ
גראַבן שטריק... פֿון אַ פּויערשן שטריק!
דער רבי גייט אַרויס; דער ליטוואַק — נאָך!
דורכגייענדיק, טרעט אָפּ דער רבי אין קיך, בייגט זיך איין, פֿון אונטער
אַ בעט נעמט ער אַרויס אַ האַק, פֿאַרלייגט זי אונטערן פּאַס און גייט אַרויס
פֿון שטוב.
דער ליטוואַק ציטערט, נאָר ער טרעט נישט אָפּ.

א שטילער, ימים־נוראיםדיקער פחד וויגט זיך איבער די טונקעלע גאַסן.
אָפֿט רייסט זיך אַרויס אַ געשריי פֿון סליחות פֿון ערגעץ אַ מנין, אָדער
אַ קראַנקער קרעכץ פֿון ערגעץ אַ פֿענצטער... דער רבי האַלט זיך אַלץ
אין די זייטן פֿון די גאַסן, אין די שאַטן פֿון די הייזער... פֿון איין הויז צום
אַנדערן שווימט ער אַרויס און דער ליטוואַק נאָך אים...
און דער ליטוואַק הערט, ווי זיין אייגן האַרץ־קלאַפּן מישט זיך צוזאַמען
מיטן קול פֿון רבינס שווערע טריט; אַבער גיין גייט ער, און קומט צוזאַמען
מיטן רבין אויס דער שטאָט אַרויס.

הינטער דער שטאָט שטייט אַ וועלדל.

דער רבי, זאל לעבן, נעמט זיך אין וועלדל אַרײַן. ער מאכט אַ דריי-סיק-פֿערציק טריט און שטעלט זיך אָפּ באַן אַ ביימל און דער ליטוואַק ווערט נבהל ונשתומם, זעענדיק, ווי דער רבי נעמט אַרויס פֿון פּאָס די האַק און שלאָגט אין ביימל אַרײַן.

ער זעט, ווי דער רבי האַקט און האַקט, ער הערט ווי דאָס ביימל קרעכצט און קנאַקט. און דאָס ביימל פֿאַלט, און דער רבי שפּאַלט עס אָף ליפּעס... די ליפּעס — אָף דינע שיטלעך; און ער מאַכט זיך אַ בינטל האַלץ, נעמט עס אַרום מיטן שטריק פֿון קעשענע, ער וואַרפֿט דאָס בינטל האַלץ איבער די פלייצעס, שטעקט צוריק אַרײַן די האַק אינעם פּאָס, לאָזט זיך אַרויס פֿון וואַלד און גייט צוריק אין שטאַט אַרײַן.

אין אַ הינטערגעסל שטעלט ער זיך אָפּ באַ אַן אַרעם, האַלב איינגעבראַכן הייזל און קלאַפט אַן אין פֿענצטערל.

— ווער איז? — פֿרעגט מען דערשראָקן פֿון שטוב אַרויס. דער ליטוואַק דערקענט, אז עס איז אַ קול פֿון אַ יידענע, פֿון אַ קראַנקער יידענע.

— יא! — ענטפֿערט דער רבי אָף פויעריש לשון.

— קטאָ יא? פֿרעגט מען ווייטער פֿון שטוב.

און דער רבי ענטפֿערט ווייטער, אָף מאַלאַראַסיש לשון: וואַסיל!

— וואָס פֿאַר אַ וואַסיל און וואָס ווילסטו, וואַסיל?

— האַלץ, — זאָגט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל, — האָב איך צו פֿאַרקויפֿן! זייער ביליק... בחצי חנם האַלץ!

און נישט וואַרטנדיק אָף אַ תשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אַרײַן.

דער ליטוואַק גנבעט זיך אויך אַרײַן און, באַם גרויען ליכט פֿון פֿריען מאַרגן, זעט ער אַן אַרעמע שטוב, צעבראַכן, אַרעם כלי-בית... אין בעט ליגט אַ קראַנקע יידענע, פֿאַרוויקלט מיט שמאַטעס, און זי זאָגט מיט אַ ביטער קול:

— קויפֿן? מיט וואָס זאל איך קויפֿן? וואו האָב איך, אַרעמע אלמנה, געלט?

— איך וועל דיר באַרגן! — ענטפֿערט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל —

אינגאַנצן זעקס גראַשן!

— פֿון וואַנען וועל איך דיר באַצאלן? — קרעכצט די אַרעמע יידענע.

— נאָריש מענטש, — מוסרט זי דער רבי, — זע, דו ביסט אן אַרעמע קראַנקע יידענע און איך געטרוי דיר דאָס ביסל האַלץ, איך בין בטוח אַז דו וועסט באַצאָלן; און דו האָסט אַזאַ שטאַרקען, גרויסן גאַט, און געטרויסט אים נישט... און האָסט אַף אים אַף נאָרישע זעקס גראַשן פֿאַרן בינטל האַלץ, קיין בטחון נישט!

— און ווער וועט מיר איינהייצן ? — קרעכצט די אלמנה, — איך האָב דען כוח אויפֿצושטיין? מיין זון איז אַף דער אַרבעט געבליבן.

— איך וועל דיר איינהייצן אויך, — זאָגט דער רבי.

און, אַריינלייגנדיק דאָס האַלץ אין אויוון, האָט דער רבי קרעכצנדיק, געזאָגט סליחות דעם ערשטן פֿומון...

און, אַז ער האָט עס אונטערגעצונדן, און דאָס האַלץ האָט פֿריילעך געברענט, האָט ער געזאָגט, שוין אַ ביסל לוסטיקער, פֿון די סליחות דעם צווייטן פֿומון...

דעם דריטן פֿומון האָט ער געזאָגט, ווען עס האָט זיך אויסגעברענט און ער האָט די בלעך פֿאַרמאַכט...

דער ליטוואַק, וואָס האָט דאָס אַלץ געזען, איז שוין געבליבן אַ נעמי-ראָווער חסיד.

און שפּעטער, אויב אַ חסיד האָט אַמאָל דערציילט, אַז דער נעמיראָווער הויבט זיך אָף, סליחות-צייט, יעדן פֿרימאַרגן, און פֿליט אַרויף אין הימל אַריין, פֿלעגט שוין דער ליטוואַק נישט לאַכן, נאָר צוגעבן שטילערהייט:

— אויב נישט נאָך העכער!

טאַמאַרע די הויכע

די צרות האָבן זיך אָנגעהויבן באַ בערטען די לוכטע. זי האָט געהאַט אַ הייזל אָף יאַטקעווער גאַס. ס'איז געווען אַן איינגעפֿירט אָרט. דאָס געשעפֿט איז געגאַנגען מקנא צו זיין. דאָרט איז געווען תמיד פֿול, צוליב טאַמאַרען. ווילנער בחורים האָבן זיך געקלעפֿט צו איר. פֿרייטיק צו נאַכט האָט יענע ניט געהאַט קיין פֿרייע מינוט.

איז אָבער בערטע געווען זייער זשעדנע. געוואַלט אַרייַנכאַפֿן די וועלט. האָט זי אָנגעהויבן שרייען אָף טאַמאַרען, מאַכן איר דעם טויט. דאָ רעדט זי צו פֿיל, דאָ לאַכט זי ווען מע דאַרף ניט, און לאַזט אַרויס געסט. וואַלט טאַמאַרע פֿאַרשילונגען די אַבידעס, ווייל פֿאַרט איז באַ בערטען אין הייזל געווען ווייך און וואַרעם. האָט אָבער בערטע אָפּגעטאַן אין איינעם אַ פֿרייטיק צו נאַכטס אַ זאַך, וואָס דאָס איז שוין געווען איבער דער גאַל. אַזוי פֿיל, אַז טאַמאַרע האָט איבערגעוואַרט דעם שבת און גלייך אָף מאַרגן גענומען איר קופֿערל, איינגעפּאַקט די פּאַר קליידעלעך, מיט אַלע פֿאַרזעצונגען פֿון דעם ראַמאַן רעגיינע די שפּיאַנקע, וואָס זי פֿלעגט קויפֿן יעדן פֿרייטיק, און אַוועק פֿון בערטען.

מיידלעך פֿון פֿאך האָבן געעצהט טאַמאַרען ניט אַוועקצוגיין. מע האָט שוין ניט איין אַבידע אַראָפּגעשילונגען פֿון די באַלעבאַסטעס. אָבער טאַמאַרע די הויכע האָט געהאַט איר אייגענעם האַנאַר, כאַטש קיין גרויסע דאַמע איז זי אין ווילנע ניט געווען. אין וואַלאַקומפּיע, דער שיינער געגנט הינטער ווילנע, איז זי אָף דאָטשע ניט געפֿאָרן, און באַ דעם „גרינעם שטראַל“ אין קאַפּע איז זי ניט געזעסן.

טא פֿאַר וואָס, טאָקע, איז טאמאָרע אוועק פֿון בערטען? די זאך איז געווען אזוי.

פֿרייטיק צו נאכטס האָבן זיך נוהג געווען צו באַזוכן טאמאָרען אַלע שטענדיקע קאָוואַליערן, ווי איצקע דער האָז, זרחקע דער בעזוך, סענדער דער זאָיקע פֿון ייִדישע גאָס, מענדל דער פּאַזשאַרניק און נאָך און נאָך. אַלע פֿלעגן זיך אויסזעצן אָף אַ באַנק אין פֿירהויז און וואַרטן אָף זייער ריי. אַרומגעוואַשענע, אָפּגעראַזירטע, מיט ריינע העמדער, ווי עס פֿירט זיך לכבוד שבת. צווישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט הערשעלע דער טרעגער, דער קאַרליק, וואָס זיינע פֿיס זענען נישט דערגאַנגען ביז צו דער פּאַדלאָגע. טאמאָרע האָט אים תמיד באַזונדער געליובעט, ווייל ער האָט זיך נישט צוגעכאַפט צו איר ווי צו דעם קוגל פֿון טשאַלנט. ער האָט איר קיינמאָל נישט פֿאַרטשעפּעט מיט אַ האַדקען וואָרט. ער האָט אויך געהאַט שיינע מאַניערן, אַפֿילו געהאַט שכל צו ברענגען אַ מאָל אַ זעקעלע צוקערקעס. אַ מאַנצביל איז ער געווען, וואָס ווייבער הרגענען זיך פֿאַר אַזאַ. לויט זיינע כוחות האָט ער געדאַרפֿט בלייבן איבער נאכט, אָבער יענער האָט קוים געהאַט צו באַצאָלן פֿאַר איין באַזוך. איז ער געלעגן נאָך דעם מיט איר, די קורצע פֿיס אויסגעצויגן ביז אירע קנעכלעך און געבעטן:

— טאמאָרינקע, לאָמיר ליגן נאָך אַ רגע לעבן דיר. איך וויל שפּירן דעם טעם פֿון אַ חתונה-געהאַטן...

האָט טאמאָרע קיין וואָרט נישט איבערגערעדט און אויסגענוצט הערשע-לעס חלום אָף אָפּצוכאַפּן דעם אָטעם מיט אַ קאַלטער גלאָז טיי, וואָס זי האָט זיך געהאַט צוגעגרייט און נישט געקאַנט דערגיין צו דעם אַ גאַנצן אָונט.

בערטע האָט דערזען ווי עטלעכע בחורים שטייען אָף פֿון באַנק און ווילן אוועקגיין. זי האָט אויך געהערט ווי סענדער דער זאָיקע עצהט, מע זאָל אַריבער צו אסתרקען מיט די ברילן. יענע האָט געהאַט אַ הייזל אָף זאָוואַלנע גאָס, לעבן האַלצמאַרק. ער האָט נאָך דערביי צוגעאיקעט:

— וואָס וועט מען, מע דאָ זיצן ווי, ווי הינער אָף, אָף די איי... אייער?... און אזוי ווי הערשעלע איז געלעגן לעבן טאמאָרען און זיך געקוויקט מיט דער רגע, האָט בערטע די לוכטע אָנגעהויבן קלאָפּן מיטן פֿויסט אין דער טיר פֿון טאמאָרעס אַלקער און זיך צעשריען:

— הערשעלע! אַ שרפֿה דיר אין... דו ווייסט דאָך וואו!...

אזאַ ווי דו דאַרף נישט קומען פֿרייטיק צו נאכטס, נאָר אין דער וואַכן! צעברעכסט מיר דאָס געשעפֿט!

טאמאָרע האָט געשלעפט דאָס קופּערל צו דער חבֿרטע, לאהקע די שוואַרצע, וועלכע האָט געוואוינט אָף שקאַפלערנע, הינטערן וואַקזאַל. אַפֿן וועג האָט זיך אַלץ אין איר געבונטעוועט קעגן בערטען. יענע האָט אין גאַנצן פֿאַרגעסן, אַז אַ מיידל פֿון דער בראַזשנע איז אויך אַ מענטש מיט האַרץ און געפֿיל, ווי מע זינגט אין ייִדישן טעאַטער.

זי האָט דאָך ניט געאַרבעט באַ רעדלעך מצה, וואו דער אויוון ברענט און מע דאַרף וואָס גיכער פֿאַררוקן די סחורה. אָף וועמען האָט זי זיך געוואָרפֿן, די באַנדערשניצע? אָף הערשעלעך, דעם סאַמע-עלנטן, וואָס האָט ניט געהאַט אין גאַנץ ווילנע צו וועמען זיך צוצוטרילען...

באַ לאהקען האָט טאמאָרע געהאַט צייט אַרייַנצוקוקן אין אַ ביכל. פֿון אַלע אין פֿאך איז זי געווען די סאַמע גראַמאַטנע, אַפֿילו געבעטן ביכער אין דער ביבליאָטעק „מפֿיציהשכֿלה“, וואָס אָף זאָוואַלנע גאַס. אמת, זי האָט געמוזט אָנקומען צום ביבליאָטעקער קראַסני, ער זאָל איר זאָגן וואָס צו לייענען. דורך אים טאַקע איז זי געקומען צו אַ ביכל, אָנגעשריבן דורך איינעם אַ דיומאַ מיט דעם נאָמען די קאַמעליען-דאַמע. זי האָט געלייענט די מעשה פֿאַר איר חבֿרטע לאהקע די שוואַרצע, און ביידע האָבן זיך גוט אָנגעוויינט, דער עיקר באַם סוף, ווען די קאַמעליען-דאַמע, וואָס איז גאַרנישט געווען קיין דאַמע, נאָר געגעסן דאָס זעלבע ביטערע שטיקל ברויט פֿון וואַלגערן זיך אין פֿרעמדע בעטן, איז אַוועק שטאַרבן. ווען סיאַמקע קאַגאַן, דער רעפֿאָרטער פֿון דער צייטונג ווילנער טאַג, האָט פֿאַרטראַכט צו גרינדן אַ פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראיינ פֿון די ווילנער גאַסן-מיידלעך, האָט טאמאָרע די ערשטע גענומען אַ וואָרט, זי האָט דאָס אויפֿגעהויבן די פֿראַגע וועגן איבערשעהען, וואָס די באַנדערס, די באלעבאטים פֿון די הייזקעלעך, האָבן ניט געוואָלט אָנערקענען. פֿון דעם פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראיינ איז גאַרניט געוואָרן, ווי פֿון אַנדערע סיאַמקעס פּראַיעקטן, אָבער טאמאָרען זענען פֿון יענע טעג איבערגעבליבן אויסלענ-דישע ווערטער ווי עקספּלאַטאַציע, קלאַסן-באַוואוסטזיין און גענעראַל-שטרייק.

טאמאָרע איז אַוועק פֿון פֿאך. זי האָט געוואוינט באַ לאהקען, וואָס האָט געהאַט געדונגען אַ קאַמער אָף שקאַפלערנע, ווייטלעך פֿון שטאַט. לאהקע האָט געלעבט דערפֿון וואָס זי פֿלעגט ברענגען צו זיך צופֿעליקע

געסט, עלטערע יידן פון ניט-הי. האָט זי געקאָנט אונטערהאַלטן די חבֿרטע מיט אַ טעלער זופּ און אַ גלאָז טיי. טאַמאַרע האָט זייער געליטן דערפֿון, געזוכט וואו צו פֿאַרדינען אַ גראַשן, אָבער קיין גרויסע זיבן זאכן האָט זיך ניט געמאַכט. בערטע די לוכטע האָט זי דווקא גערופֿן צוריק, אָבער טאַמאַרע האָט געהאַט איר האָנאַר. דער איינציקער מיט וועמען זי האָט זיך געטראָפֿן, איז געווען הערשעלע דער טרעגער. פֿלעגט ער זיך טאַקע אָפּשטעלן מיט איר פֿון צייט צו צייט באַ לאַהקען, אָבער פֿון הערשעלען האָט מען געקאָנט האָבן מער ליבשאַפֿט ווי פרנסה.

סיאַמקע קאָגאַן האָט זייער געוואָלט העלפֿן טאַמאַרען. ער האָט אין איר געזען דעם קרבן פֿון פֿאַרשאַלטענעם קאַפּיטאַליזם, מיט וועלכן ער האָט אַזוי ביטער געקעמפֿט אַלע זיינע יונגע יאָרן, האָט ער ווידער אַ מאָל געפרוּווט פֿאַרווירקלעכן זיין פֿלאַן וועגן עפֿענען אין ווילנע אַ שול פֿאַר ליבע. וועגן אַט דעם פֿראַיעקט האָט ער אָנגעשריבן אַ גרויסן אַרטיקל אין דער צייטונג, אונטערגעשטראַכן די וויכטיקייט און דעם כּבֿוד וואָס אַזאַ שול, די ערשטע אין דער וועלט, וועט ברענגען ווילנע, און אָנגעגעבן אין נדן צוויי הויך-קוואַליפֿיצירטע פעדאָגאָגן — טאַמאַרע שיםעלסקי און לאַה ברענער, באַוואוסט אין די פֿאַכקרייזן מיט די נעמען „טאַמאַרע די הויכע“ און „לאַהקע די שוואַרצע“. אַזוי האָט זיי באַקענט דעם לייענער סיאַמקע קאָגאַן אין זיין אַרטיקל.

טאַמאַרע האָט ניט געהאַלטן דערפֿון. מע האָט שוין איין מאָל געפרוּווט, אַפֿילו באַשטעלט אַ שילד, אָבער פֿון געשעפֿט האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

סיאַמקע האָט אָבער ניט נאָכגעלאָזט. ער איז אַוועק איבער דער שטאָט זוכן לערן-מאַטעריאַל. האָט ער אַזוי לאַנג גענישטערט אין קליינעם פֿונקס ביכערקאָם אָף דייטשע גאַס, ביז ער האָט זיך געכאַפּט, אַז דווקא הייַקל לונסקי דער ביבליאָטעקער פֿון סטראַשונס ביבליאָטעק, קאָן אים העלפֿן. איז סיאַמקע אַוועק צו הייַקלען פֿרעגן וואָס יענער קאָן טאָן פֿאַר אים. איז הייַקל לונסקי צוגעגאַנגען צו אַ זייטיקער שאַפֿע אין דער ביבליאָטעק און אַרויסגענומען פֿון דאָרטן אַ דין ביכעלע, אַ קונטרס, וואו עס זענען געווען זייער גענוי פֿאַרשריבן אלע תקנות וועגן ריכטיק באַשלאָפֿן אַ ווייב און וואָס צו טאָן אָף צופֿרידן שטעלן דעם מאָן.

הייַקל לונסקי האָט געגלעט דעם קונטרס, איבערגעדרוקט פֿון אַן אַלטן כתבֿיד, וואָס האָט געדאַרפֿט האָבן אַ גוטע פֿאַר הונדערט יאָר. דער נאָמען פֿון מחבר איז ניט געווען אָנגעגעבן. דער קונטרס האָט געהייסן

אַהבה בתענוגים, וואָס אָפּ פּראָסט יידיש הייסט דאָס: די ליבע אין פאַרגעניגנס.

סיאַמקע האָט גלייך פאַרגעלייגט לונסקין איבערזעצן דעם קונטרס אָפּ יידיש. יענער האָט אים מבטל געמאַכט מיט אַ שמייכל אין זיין געדיכטער באַרד, און געשעפטשעט דערביי:

— איי, סיאַמע, דער לימוד, וואָס דו ווילסט איינפירן אין ווילנע, האָבן אונדזערע חכמים געבראַכט פאַר דעם עולם פריער פֿון דיר. וועסט מיט דעם ניט אַנטדעקן אַמעריקע...

ס'האָבן ניט געהאַלפֿן סיאַמקעס אַרגומענטן, אַז די גאַנצע זאַך קאָן זיין אַזוינס און אַזעלכס. דאָס וועט מרעיש-עולם זיין. אַ שול פאַר ליבע אין ווילנע, וואָס באַדינט זיך מיט לערן-מאַטעריאַל פֿון אַריגינעלע, יידישע מקורות, ממש פֿון דער רבנישער ליטעראַטור. הייךל לונסקי, מיט זיין אייזערנעם געדולד, האָט אויסגעהערט סיאַמקען ביזן סוף און פאַרשטופט דעם קונטרס צוריק אין דער שאַפֿע צווישן אַנדערע זעלטענע ספֿרים.

טאַמאַרע האָט זיך נישט פאַרלאָזט אָפּ סיאַמקען מיט זיינע פֿאַנטאַזיעס און אַנגעהויבן ווכן וואָס צו טאָן. פריער האָט זי זיך געוואָלט שטעלן אַפֿן מאַרק מיט אַ קאַשיק הינערישן דרויב, אָבער די מאַרק-ייִדענעס האָבן איר ניט צוגעלאָזט. צו פֿיל הענדלערקעס האָבן זיך צעשטעלט מיט זייער סחורה. איז זי אַוועק אין שחיטה-שטיבל פֿליקן עופֿות. דאָרטן האָבן די ווייבער זי יאָ פֿיין אויפֿגענומען. ס'האָט לאַנג ניט געדויערט און טאַמאַרע האָט מיטגעבראַכט לאַהקען די שוואַרצע צו דער אַרבעט. זענען זיי ביידע געזעסן, פֿאַרזונקען די פֿיס אין בערג הינערישע און גענדזענע פֿעדערן, און פֿון צייט צו צייט זיך דערמאָנט די אַמאָליקע יאָרן, ווען פֿון איין גאַסט האָט מען געהאַט מער ווי פֿון צען אָפּגעפֿליקטע הינער.

לאַהקעס יינגל, עלינקע, וואָס זי האָט געהאַט פֿון אַ צופֿעליקן יידן און געטענהט, אַז דאָס איז געווען אליהו-הנביא, איז אומגעלאָפֿן איבער דעם שחיטה-שטיבל און אַלע פֿליקערקעס האָבן געקליבן נחת פֿון אים.

איינ זאַך האָט סיאַמקע יאָ אויפֿגעטאָן פֿאַר טאַמאַרען. ער האָט זי אַריינגעצויגן אין אַ קרייזל, וואָס האָט זיך געזאַמלט געהיים אין אַן אייבערשטיבל אָפּ יידישע גאַס, אין ראַמיילעס הויף. דאָרטן זענען געזעסן לאַנגע אָוונטן אַ פֿאַר הויזן-נייער, עטלעכע שניידער-געזעלן, נייטערקעס, אַ הענטשקע-מאַכער, און אַ בחור מיט הונגעריקע אויגן האָט געלויבט פֿאַר זיי דאָס לעבן אין גרויסן ראַטן-פֿאַרבאַנד, אונטער דער זון פֿון דער סטאַלינישער קאָנסטיטוציע. אַ לעבן מקנא צו זיין. אַלע אין קרייזל האָבן

געוואוסט וואָס טאָמאַרע איז פֿריער געווען. דער דאַרער בחור האָט זי פֿאַרגעשטעלט ווי אַ געוועזענעם שקלאָף פֿון דער בורזשואַזער אָרדענונג. טאָמאַרע די הויכע האָט געפֿליקט עופֿות, באַזוכט פֿון מאָל צום מאָל דעם קרייזל און זיך געסטאַרעט זיין צופֿרידן מיט איר לעבן. ס'איז ניט געווען אַזוי לייכט. אַ מאָל פֿלעגט זי אַ צי טאָן אַנטאָן צוריק דאָס רעקל מיטן טיפֿן שליך, וואָס דורך אים האָט מען געזען אירע הויכע פֿיס, אַרױפֿציען אָף זיך די אָפֿענע בלוזקע, נעמען אין האַנט דעם לאַקירענעם רידיקול, און זיך אַוועקשטעלן אָף סאַוויטשער גאַס, לעבן קינאַ פֿיקאַדילי, זשמורען מיט אַן אויג; טאָמער גייט אַבער ווער פֿאַרביי פֿון די נײַע באַקאַנטע, וואָס וועלן זיי זאָגן? דאַרטן, אין דעם בוידעמשיטל אָף ייִדישע גאַס האָט מען זי אױפֿגענומען ווי זי וואָלט גאַרנישט געדינט באַ בערטען די לוכטע. האָט זי זיך באַנוגנט מיט דעם שחיטה־שטיבל, און מיט נעמען אַ ביכל פֿון דער ביבליאָטעק.

האָט דער ביבליאָטעקער קראַסני אונטערגערוקט טאָמאַרען אין איילע-ניש אַ בינטל דערצײלונגען. די זאַמלונג האָט געהייסן פֿאַלקסטימ-לעכע געשיכטן, פֿון אַ שרייבער, אַ געוויסן פרץ. האָט זי גלייך געוואָלט בעטן עפעס אַנדערש—אַ ראָמאַן, אַ ליבע מיט דוועלן. אַבער דאָס איז געווען פֿרייטיק, לײַענער האָבן זיך געשטופֿט און געאײלט נעמען אַ בוך אָף שבת, האָט טאָמאַרע אַרײַנגעלייגט די געשיכטן אין קאַשיק און אַוועק אָף שקאַפלערנע, צו לאַהקען.

זענען ביידע חבֿטרעס געזעסן אין אַוונט באַם טיש, ווי צוויי אויסגעדינטע סאָלדאַטן, און געשוויגן. עלינקע איז שוין געשלאָפֿן. אַפֿן קאַמאַד האָבן געצאַנקט די שבת־ליכט, וואָס לאַהקע האָט זיך געמאַכט אַ מינהג אַנצוצינדן זינט איר קדיש איז געבוירן געוואָרן. האַרבסט איז געווען. אַ דריבנער רעגנדל האָט געקלאָפֿט אין נידעריקן פֿענצטער וואָס איז אַרויס צו אַ שטיקל גאַרטן, ווי דער שטייגער פֿון די הילצערנע שטיבער אין יענער געגנט. טאַמערע האָט געבלעטערט די געשיכטן און שווערע ספֿקותן האָבן געקרימט אירע פֿולע ליפֿן. לאַהקע האָט געקליבן די ברעקלעך חלה פֿון שבתדיקן טיטשעך, און געשוויגן. זי האָט געהאַט פֿאַראַיבל אָף דער חבֿרטע, וואָס אַ גאַנצן אַוונט האָט זי מיט איר ניט אויסגערעדט קיין וואָרט און נאָר געווען פֿאַרנומען מיט איר בוך. האָט זי זיך ניט אײַנגעהאַלטן און אַ בורטשע געטאָן:

— לאָמיר אויך וויסן וואָס דו זוברעוועסט דאַרטן?
טאָמאַרע האָט אױפֿגעהויבן אָף לאַהקען אירע קאַרע קאַצנאוויגן, וואָס

זייער בליק האָט אַזוי געוואָרעמט די איינגייער אין בערטע די לוכטעס
 געמאַכן, און זיך צעשמיכלט:
 — דאָס זענען דערציילונגען שווער צו פֿאַרדייען. מיט אַ סך העברעישע
 ווערטער. מע דאַרף זיין אַ רב דערצו.
 — טאָ צו וואָס דאַרפסטו זיך ברעכן די ציין? זונטיק וועסטו בעטן אָן
 אַנדער בוך, מע זאָל אים קאָנען נעמען אין מויל אַריין.
 טאַמאַרע האָט זיך אַ רגע פֿאַרטראַכט און דערנאָך זיך מודה געווען:
 — איין מעשה האָב איך דווקא יאָ צעקײט. זייער... זייער... אַזאַ... נו...
 מיט...
 לאהקע האָט זיך אונטערגעשטופט:
 — זאָג שוין מיט אַהער, מיט אַהין, מיט וואָס?
 — מיט אַ געדאַנק...
 — לאַמיר הערן דעם געדאַנק.
 — איך מוז דיר איבערלייענען...
 לאהקע האָט ניט געהאַט קיין געדולד:
 — פֿריער דערצייל מיר אין וואָס עס גייט דאָרטן.
 טאַמאַרע האָט זיך אָפּגעהוסט און אָנגעהויבן דערציילן:
 — ס'איז אַ מעשה מיט דריי מתנות. אַ ייד, וואָס איז געשטאַרבן און
 מע לאָזט אים נישט אַריין אין גן-עדן, ביז ער וועט נישט ברענגען דריי
 מתנות אין הימל.
 — ווער דאַרף אין הימל דריי מתנות?
 טאַמאַרע האָט זיך אויפֿגערעגט:
 — אַז דו פֿרעגסט פֿערדישע פֿראַגעס, וועסטו בלייבן אָן דער מעשה.
 אַ שרייבער שרייבט, איז הער זיך צו!
 — שאַ, שאַ, זע וואָס דאָ טוט זיך. מע טאָר שוין ניט פֿרעגן אויך?
 טאַמאַרע האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און ממשיך געווען:
 — האָט ער געבראַכט אין הימל אַ מתנה אַ שפּילקע...
 לאהקע האָט מורא געהאַט צו פֿרעגן אָף וואָס דאַרף מען אין הימל אַ
 שפּילקע, האָט זי געשוויגן און טאַמאַרע האָט דערציילט ווייטער:
 — דער געשטאַרבענער ייד האָט געבראַכט נאָך צוויי מתנות — אַ
 זעקעלע ארץ־ישראל־ערד און אַ יאַרמלקע. אָבער די שפּילקע האָט מיך
 גענומען פֿאַרן האַרץ...
 טאַמאַרע האָט פֿאַרמאַכט די פֿאַלקסטימלעכע געשיכטן, און
 אָנגעהויבן דערציילן:

— די זאך איז געווען אזוי. גלחים האָבן פֿאַרמישפט צום טויט אַ רבֿס אַ טאַכטער, וויל זי איז אַרויס אָף דער גאַס ווען ס'איז געגאַנגען אַ פּראָצעסיע פֿון קלויסטער. מיט יאָרן צוריק האָט אַ ייד נישט געטאַרט גיין אין די גויישקע גאַסן. האָט מען זי, דעם רבֿס טאַכטער, צוגעבונדן פֿאַרן צאָפּ צום עק פֿון אַ ווילדן פֿערד, ער זאָל זי שלעפּן אין געלאָף איבערן בריק. האָבן די גלחים זי געפֿרעגט וואָס פֿאַר אַ בקשה האָט זי פֿאַרן טויט. האָט דעם רבֿס טאַכטער געבעטן אַ שפּילקע. מיט דער שפּילקע וואָס זי האָט באַקומען, האָט זי צוגעשפּיליעט איר קלייד צום לעבעדיקן פֿלייש פֿון איר פֿוס, כדי מע זאָל ניט זען אירע ווייבערישע ערטער בעת דאָס פֿערד וועט זיך יאָגן מיט איר דורכן גאַס, און דאָס קלייד וועט זיך אויפֿהייבן מיטן ווינט.

לאהקע האָט זיך געכאַפט פֿאַרן קאַפּ:

— צום סאַמע פֿלייש?

— אַט דאָס וואָס דו הערסט...

לאהקע איז דאָס נישט געפֿעלן געוואָרן:

— אַ מענטש גייט צום טויט, האָט ער ניט קיין אַנדערע דאגות? וואָס

איז שוין דער אונטערשייד?

טאַמאַרע האָט דערווידערט:

— אַט דאָס טאַקע איז דאָך דער געדאַנק. צום טויט איז זי געגאַנגען,

אַבער אַ רבֿס אַ טאַכטער איז זי געבליבן, ניט הפֿקר...

לאהקע האָט געצויגן אַן אַקסל. דער ספֿך צי דעם רבֿס טאַכטער אין

פּרצעס דערציילונג איז געווען גערעכט האָט איר פֿאַרצויגן די ליפּן.

אזוי זענען ביידע חבֿרטעס, וואָס אַראָפּוואָרפֿן פֿון זיך דאָס קלייד פֿאַר

פֿרעמדע אויגן איז געווען באַ זיי אַ וואַכעדיקע זאָך, אַוועק צו זייערע

געלעגערס, יעדע מיט איר אייגענעם אויספֿיר.

טאַמאַרע איז געזעסן אין שחיטה-שטיבל צווישן די פֿעדערן, ביז ס'איז

אויסגעבראַכן די מלחמה. די דייטשן מיט די רוסן האָבן זיך צעטיילט מיט

דער פּוילישער מדינה. אין ווילנע האָבן דעם ניינצנטן סעפטעמבער, יאָר

נײַן און דרייסיק, זיך באַוויזן אין אַ שיינעם פֿריהאַרבסטיקן פֿרימאַרגן

אָף די גאַסן טאַנקען מיט רויטע, פֿינפֿעקיקע שטערן אָף די שטאַלענע

באַרטן. טאַמאַרע האָט אָפּגעשאַקלט דעם פּוך פֿון פֿאַרטעך און געלאָפֿן מיט

אלעמען זען דעם וואונדער. דער גאנצער קרייזל פון ראמילעס הויף האט געדרייט ארום די טאנקען ווי נאענטע מחותנים אף א לאנג דערווארטער חתונה. די שימחה האט אבער לאנג ניט געדויערט. אין גאנצן א זעקס וואך. דורך נאכט האבן זיך די טאנקען, ווי אנגעגעסענע טשערעפאכעס, זיך ארויסגעשארט צוריק פון ווילנע. די רוסן האבן אפגעגעבן די שטאט א מתנה פאר די ליטווינער. די קלומפעס, ווי מע האט זיי גערופן אין ווילנע, האבן זיך געפרייט מיט דער מתנה בא אכט חדשים, ביז די סאוועטן האבן באשלאסן קומען צוריק, כדי צו באפרייען די ליטווינער פון אלע דאגות צו פירן אליין א מדינה. דאס איז געשען דעם פופצנטן יוני, נייצן פערציק. ערשט דעמאלט זענען אלע, וואס האבן זיך געזאמלט אין אייבערשטיבל אף יידישע גאס געקומען צום לעבן. שייקע אייכער, וואס האט פאר-לירן א האנט אין שפאנישן בירגערקריג, איז געווארן דירעקטאר פון די שטאטישע אויטאבוסן. לאס, דער רייניקער פון מענער-קאפעליושן, האט באקומען די שטעלע פון קינא-פארוואלטער. ברייקע דער הויז-נייער האט איבערגענומען בערגערס זאוואד פון סאדע-וואסער. בכלל האט ווילנע פארשמעקט מיט דער דיקטאטור פון פראלעטאריאט.

אף טאמארען האט מען געזאגט עדות, אז זי איז לינק-געשטימט ניט פון היינט, און די נייע מאכט האט איר אריינגעזעצט אין א סקלאד פון פלייש-קאמבינאט.

בעסער פון אלעמען האט אויסגעפירט „לאהקע די שווארצע“. זי האט אונטערגעכאפט א לייטענאנט פון דער רויטער ארמיי, א וואוילער שייגעץ. ניט קיין גרויסער טרינקער. גלייך האט ער איר געקויפט א ווייסן שאל, אפן שטייגער פון די לייטענאנטסקע ווייבער, און אוועק מיט איר לעבן, טאקע אף שקאפלערנע.

דער שאל איז געלעגן אף לאהקעס לאקענעס ווי שניי אף א בערגל פארלאשענע קוילן. ס'איז געווען א פארגעניגן צו קוקן אף איר. לאהקע איז געווארן אן אייגענע צווישן די אנדערע ווייבער פון גארניזאן. זי האט שוין געהאט אויפגעכאפט שטיקלעך רוסיש לשון אף אזוי פיל, אז זי איז מסוגל געווען צו געבן פארשטיין אירע קומושקעס (חברטעס) דעם אונטערשייד צווישן א לאנגער נאכטהעמד און א באלקלייד. די אנגעפארענע, נייע מאדאמען זענען געווען זיכער, אז מע קאן אין א נאכטהעמד קומען טאנצן אין אפיצירן-קלוב. לאהקע האט זיך באם לייטענאנט א ביסל אויסגערופן, אנגענומען א שטיקל פאסאן. ווילנע האט זי ניט דערקענט.

טאמארע האט זיך אויך געהאט דורכגעווארפן מיט עטלעכע נאטשאל-

ניקעס, אבער ס'האט זיך נישט געקלעפט. זי האט געפונען אַ ווינקל אָפּ שאַוועלסקע גאָס, כדי נישט צו שטערן דער חֲבֵרַטע איר גליק. ס'איז טאָקע געווען אַ גליק. אַ דאַנק אַט דעם לייטענאַנט, האָט זיך לאַהקע מיט איר יינגל געראַטעוועט.

בעתן אָפּטרעטן פֿון ווילנע, אין איין און פֿערציקסטן יאָר, האָט דער לייטענאַנט אַרױפֿגעזעצט לאַהקען מיט עלינקען אָפּ אַ מיליטערישער לאַסטמאַשין וואָס האָט זיי דערפֿירט טיף אין הינטערלאַנד. לאַהקע האָט געוואָלט מיטנעמען טאַמאַרען, איז אָבער די איילעניש און די מהומה געווען צו גרויס. דער לייטענאַנט האָט געשריען, געשאַלטן אין דער מאַמאַן אַרײַן, ווייל יעדע רגע קאָן אַנקומען אַ דייטשער דעסאַנט.

... און טאַמאַרע די הויכע? זי האָט נישט באַוווּזן קיין סך צו לײַדן פֿון די דייטשן. שוין מיטוואָך, דעם זיבעצנטן סעפטעמבער 1941, אַ צען טעג נאָכן פֿאַרטרייבן די ווילנער יידן אין געטאָ, איז זי געשטאַנען צווישן קנאַפע דרייצן הונדערט יידן אַפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר — דאָס אַרט וואָס די דייטשן האָבן אויסגעקליבן אויסצוהרגענען די ווילנער יידן, נישט ווייט פֿון דער שטאָט.

טאַמאַרע האָט אויך געהאַט אַ באַזונדער מזל — מע האָט איר נישט געדאַרפֿט פֿירן אין געטאָ. זי איז שוין דאָרט געווען פֿריער. שאַוועלסקע גאָס איז געלעגן אין האַרץ פֿון דעם תּחום־המושֶב, באַשטימט פֿאַר די ווילנער יידן.

די ערשטע חדשים פֿון דעם דייטשן שאַלטעווען אין ווילנע האָט זיך טאַמאַרע געדרייט דאָ, דאָרטן. אַ ביסל האָט זי אונטערגעהאַנדלט מיט דרויב און פֿון צייט צו צייט זיך אַרױסגעהאַלפֿן מיט הערשעלען דעם טרעגער. ביז זי איז אַרײַנגעפֿאַלן, ווי אין אַ קעסלגרב, צווישן גזירות, פֿאַראַרדערונגען וועגן האָבן אַ געהעריקן צעטל, אַ שײַן פֿון די דייטשן אָפּ בלייבן לעבן.

איצט איז זי געשטאַנען מיט נאָך פֿרויען אַפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר און געקוקט אין דער ווייט. וועגן וועמען, וועגן וואָס האָט זי געקאַנט טראַכטן? אַלײַן איז זי דאָך געווען אַזוי עלנט, נישט געהאַט קיינעם. זי איז געווען אַן אונטערגעוואָרפֿענע, זיך געהאַדעוועט אין יתומים־הויז. געקומען צו איר ברויט דורך זיין דערלאַנגערקע באַזוסקע דעם פּראָפֿעסאָר, וואָס האָט געהאַט אַ קנייפע אָפּ קאַנסקע גאָס. דאָס האָט ער איר געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז מיט אירע פֿיס, אויב זי וועט שטיין אָפּ די ראָגן, קאָן זי מאַכן געלט.

און אַט איז געקומען אַ באַפֿעל מע זאָל זיך אָויסטאָן. טאַמאַרע האָט זיך ניט אויסגעטאָן. זי האָט פֿאַרגראָבן די נעגל פֿון אירע פֿינגער אינעם ווייכן פֿלייש פֿון אירע פּוכקע אָרעמס און ניט געגעבן דעם מינדסטן סימן, אַז זי גייט אָפּשפּיליען אַ קנעפל.

טאַמאַרע האָט ניט צו ליב געטאָן דעם דייטש, וועלכער איז געשטאַנען קעגן איבער איר מיט זיין מאַשין-געווער. העכער פֿון אים, אין איר פּערקאַלענעם קליידל מיט די רויטע און בלויע בלימעלעך, האָט זי אים געקוקט גלייך אין די אויגן. און זיך ניט געמאַכט פֿון זיינע געשרייען.

לאַנג האָט ער ניט געשרייען. אין איין רגע איז שוין טאַמאַרע געלעגן אָפּן זאַמד. געטראָפֿן פֿון זיין קוילן-סעריע.

אַזוי איז אַוועק צום טויט „טאַמאַרע די הויכע“, דאָס לעצטע יידישע גאַסן-מיידל אין ווילנע.

אַ פֿרוי וואָס איז אַ פֿאַרוואַונדיקטע אַרויסגעקראָכן באַ נאַכט פֿון גרוב און מצליח געווען זיך אומצוקערן אין געטאָ, האָט דאָס אַלץ שפּעטער דערציילט.

